

Dansk landbrug i fortid, nutid og fremtid

Landbruget er Danmarks gamle hovederhverv, der har præget landet til op i 1950'erne økonomisk, politisk og kulturelt. Selvstændige bønder har fleksibelt tilpasset sig de herskende vilkår, men nu er brugene blevet for store til, at selvejet uden videre kan fortsætte.

NIELS KÆRGÅRD¹

Professor emeritus,
Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi,
Københavns Universitet
Email: nik@ifro.ku.dk

Indledning

Danmark er – eller var i hvert fald – et landbrugsland. Landbruget er vort gamle hovederhverv. Det prægede landet indtil op i 1950'erne økonomisk, kulturelt, politisk og religiøst. Landbrugseksporten var hovedindtægtskilden i udenrigshandelen. Vi fulgte i 1972 England ind i EF af hensyn til landbrugseksporten. Politisk var bøndernes parti Venstre fra partiets start i 1870 til 1957 en helt afgørende faktor i dansk politik; frem til 1. Verdenskrig var det Venstre eller Højre, der dannede regering, og fra 1. Verdenskrig og frem var det Venstre eller Socialdemokratiet. Kulturelt spillede landbokulturen en afgørende rolle; man kan blot se på antal sange om høst, landbrug og husmænd i Højskolesangbogen. Og religiøst var det gårdmændenes religion, Grundtvigianismen, der dominerede.

Sådan er det ikke længere. Landbruget er stadig et vigtigt erhverv, selv om det nok ofte tillægges en større betydning, end det faktisk har. Man lever nok lidt på fornemmelser skabt af fortidens bedrifter. I dag er det hverken landbrug eller industri, der dominerer dansk økonomi. Ser man i *Statistisk Årbog 2016* på beskæftigelsen fordelt på brancher, så er 2,7 % beskæftiget i landbrug, skov- og fiskeri og 11 % i industri, mens de store grupper er den offentlige sektor med 32,4 % og handel og transport med 24,1 %. Landbruget rangerer dermed på linje med finansiering og forsikring med 2,9 % og information og kommunikation med 3,7 %. Erhvervsservice er med 10,7 % på størrelse med industrien. Men det er måske ikke hele historien. I denne artikel skal landbrugets fortid, nutid og fremtid diskuteres lidt mere detaljeret.

Etablering af den traditionelle danske landbrugssektor

Det måske mest centrale årstal i Danmarks historie er regeringsskiftet i 1784. Her startede en fremsynet godsejrerregering en lang række reformer af landbrug, skovbrug, skolevæsen,

toldvæsen osv. Ved landboreformerne i 1780'erne skabes den gårdmandsklasse, der på mange måder blev rygraden i de næste 150 års Danmarkshistorie – økonomisk, demokratisk og kulturelt.

De gamle landsbyfællesskaber blev opløst. Stavnsbåndet blev ophævet. Jorden blev udstykket, så hver gård fik et samlet areal som jordtilliggende, og ikke som før agre spredt ud over hele det til landsbyen hørende område. Bygningerne, der før var samlet i landsbyer, blev flyttet ud på dette areal. Og gårdene blev ejet af bonden, ikke som før lejet (fæstet) af herremanden. Dermed blev også hoveriet, dvs. lejen leveret i form af arbejdskraft, afskaffet. Det var selvfølgelig ikke noget, der skete i et hug; der er stadig landsbyer, der ikke er udflyttede, og de sidste fæstegårde blev først afskaffet i begyndelsen af det 20. århundrede. Men alligevel var det dramatisk, hvad der skete med dansk landbrug i årtierne omkring 1800, se Kærgård (2010a).

Og der var selvfølgelig både tabere og vindere. Vinderne var gårdmændene; de blev den ledende klasse i Danmark. Taberne var godserne, der før havde været rygraden i det lokale liv, økonomisk, juridisk og politisk, men nu "bare" blev store gårde. De små, husmændene og de jordløse, kom også i klemme. De havde før kunne nyde godt af landsbyfællesskabets ydelser, fællesarealerne, den fælles hyrde osv.

Fra 1830'erne, da Napoleonskrigene og den efterfølgende økonomiske krise var overstået, gik det godt. Man levede i 1830-1870 godt af kornsalg til det engelske marked. England var godt i gang med den industrielle revolution, og byerne voksede og skulle brødfødes. Med den grundtvigske vækkelse fik man også høj- og landbrugsskoler, hvor landbrugets unge kunne få en overbygning på den obligatoriske folkeskole, der var blevet indført i 1814 for alle 7-14 årige. Politisk blev Bondeven-

NOTE 1 Denne artikel er en let udbygget udgave af forfatterens afskedsforelæsning den 26. oktober 2017.

nerne efter demokratiets indførelse i 1849 et centralt parti, og da gårdmændenes parti, Det Forenede Venstre, blev dannet i 1870, blev det det dominerende parti i Folketinget frem til 1924 og havde stadig en ledende stilling frem til 1957.

Landbruget viste sig også, da krisen kom, tilpasningsdygtigt og omstillingsparat. Med dampskibene og jernbanernes udbredelse blev det muligt at transportere billigt korn til Vesteuropa fra USA og Rusland. Kornproduktion blev urentabel i løbet af 1870'erne. Periodens førende danske økonom, professor William Scharling, talte i 1883 i Nationaløkonomisk Forening om emnet ”Hvor længe vil Danmark forblive et kornudførende land?” Ikke ret længe, og derefter måtte Danmark satse på industrieksporten, var hans konklusion.

Dansk landbrug omstillede imidlertid produktionen til animalske produkter, smør, bacon, æg og ost. Og så var det billige korn ikke en ulempe, men en fordel. Det var billigt foder til dyrene. Resultatet blev en stigende produktion og eksport. Det engelske marked var attraktivt også for disse varer, for englænderne var nu blevet så rige, at de ville have smør på brødet og æg og bacon til morgenmad.

Forudsætningerne for en rentabel smør- og baconproduktion var en vis stordrift i produktionen. Og det problem blev løst med andelsmejerier og andelsslakterier. Jf. tabel 1 gik man fra i 1880 hverken at have haft andelsmejerier eller -slakterier til i 1914 at have et mejeri i over halvdelen af alle landsogn og et slagteri i over halvdelen af alle købstæder.

År	Brugsforeninger	Andelsmejerier	Andelsslakterier
1880	119	0	0
1890	395	679	10
1900	827	942	26
1914	1470	1168	41

Kilde: Kærgård (2010)

Resultatet var en stærkt stigende produktion af alle animalske produkter, se tabel 2. Dansk landbrugs omstilling i 1880-1914 er antagelig den største succes i dansk erhvervslivs historie, se Kærgård (2010) og Henriksen & Kærgård (2014). Det er et oplagt spørgsmål at stille sig, hvad der var årsagen til denne succesfulde omstilling. Tre forklaringer byder sig til:

1. Det var en hensigtsmæssig tilpasning til ændrede økonomiske forhold, bl.a. ændrede relative prisforhold med de faldende kornpriser.
2. Det var teknologisk fremskridt med bl.a. centrifugen og isafkøling, der gjorde f.eks. den øgede smørproduktion mulig.

Periode	Smør	Ost	Svinekød	Æg
1875-79	41	12	60	9
1880-84	47	13	72	9
1885-89	53	14	86	11
1890-94	68	14	100	15
1895-99	74	15	133	20
1900-04	84	16	160	27
1905-09	104	17	187	31
1910-14	112	17	229	40

Kilde: Kærgård (2010)

3. Der var den åndelige vækkelse, det økonomer i dag kalder socialkapital, bl.a. med højskoler, der gjorde f.eks. andelsorganisering mulig.

Alle tre forklaringer spiller utvivlsomt en rolle, og det diskuteres stadig, hvad der er det vigtigste.

Men alt var ikke lutter idyl. Der var en meget skæv jordfordeling. Der var en meget stor gruppe af jordløse og husmænd med meget ringe kår. I 1885 dyrkede 900 godsejere et areal svarende til 40.000 tønder hartkorn, 73.000 gårdejere i alt 290.000 tdr. hartkorn og 188.000 husmænd og jordløse 40.000 tdr., se Kærgård & Henriksen (2014 og 2014a).²

Det gav sidst i det 19. århundrede anledning til bekymring. Der var sociale rørelser, der kæmpede for bedre kår for de fattige, herunder landarbejderne. Samtidigt var det store landbrug bange for at komme til at mangle arbejdskraft, da der skete en betydelig afvandring både til provinsbyerne og København, men også i form af udvandring til USA og andre oversøiske områder.

Der kom derfor en række jordreformer, der skulle sikre jord til landarbejderne. Den første kom i 1899, mens godsejernes parti Højre endnu var ved magten, og der var ideen at sikre landarbejderne en jordlod, så de kunne dyrke f.eks. lidt grøntsager og dermed forbedre deres kår. Erling Olsen bemærker i sin økonomiske historie, at loven hed ”Jordlodder til landarbejderne”, men lige så godt kunne have heddet ”Landarbejdere til jordrotterne” (Olsen, 1962, side 64).

Det ændrede sig imidlertid gradvist, da Venstre med systemskiftet i 1901 fik regeringsmagten, og husmændenes parti Det Radikale Venstre blev dannet i 1905. Brugene blev større og større, og sigtet med den store 1919-reform var at danne egentlige landbrug, som en familie kunne leve af. Med jord udstykket fra lensgodser og stamhuse samt fra præstegårde blev der i årene efter 1919 oprettet et betydeligt antal af sådanne husmandsbrug.

NOTE 2 En tønde hartkorn er et mål, der tager hensyn til jordens kvalitet. For jord af nogenlunde gennemsnitlig kvalitet svarer 1 tdr. hartkorn til ca. 10 ha.

Det kan i dag synes økonomisk irrationelt, men var det næppe på det tidspunkt. Perioden 1900-1950 er nok den periode i vor nyere historie, hvor stordriftsfordelene i landbruget har været mindst. Andelsbevægelsen sikrede mulighed for forarbejdning af produkterne i fællesskab, og det var derfor ikke nødvendigt at have en stor produktion selv. De store maskiner, traktorer, mejetærskere og malkeanlæg, kom først efter 2. Verdenskrig. Og da hovedprodukterne var de animalske, kunne man puste produktionen op over, hvad jordarealet gav basis for, ved hjælp af tilkøbt foder. Det er derfor de mindre, kornkøbende landbrug altid har kæmpet for lave kornpriser, mens det større kornsælgende landbrug altid har ønsket højere kornpriser.

Landbruget omkring 1950

Det landbrug, der kom ud af alle reformerne, er det, mange af os er vokset op i, og som beskrives adskillige steder i litteraturen, f.eks. i Sørensen (2008) og på mere anekdotisk plan i f.eks. Kærgård (2009 og 2014a). Det var relativt små familielandbrug. Der var i 1950 i alt 205.000 brug, der i gennemsnit var på 15 ha og havde en besætning på 2,5 heste, 15 stykker kvæg hvoraf halvdelen malkekøer, 16 svin og 120 høns. Og faktisk så mange af landbrugene nogensinde sådan ud.

Det var gængs lære, at der skulle være planteavl, kvæg og svin på alle bedrifter, for der er store synergier. Dyrene skal have foder og planterne gødning (og det var mest husdyrgødning), så det var nødvendigt at have både dyr og planter. Kvægets mælk gik til smør- og osteproduktion, og så blev der restprodukterne skummetmælk og valle, og de skulle anvendes. Det var begrænset, hvad der kunne drikkes af konsummælk, og dengang med hårdt fysisk arbejde og før slankekurernes tid var der desuden ingen, der drak skummetmælk. Men skummetmælk (syret) og valle var velegnet som svinefoder. Så også kvæg og svin supplerede hinanden. Den alsidige bedrift gav desuden risikospredning. Det var sjældent, at smør, ost, bacon og æg samtidigt var nede i pris. Disse bedrifter var ikke større, end prisen var overkommelig for en individuel landmandsfamilie. Hvis man havde været ude at tjene, fra man som 14-årig gik ud af skolen, kunne man have sparet op til en rimelig udbetaling, når man midt i 20'erne skulle giftes – i hvert fald med lidt hjælp fra familien.

Dette landboliv var ikke kun økonomi; der var også politiske og folkelige overbygninger. Venstres Ungdom og Venstrevælgerforeningerne var vigtige led i livet på landet. I 1960 havde Venstre 193.000 medlemmer og Venstre Ungdom omkring 50.000. Man fandt sin kone ved foreningsballerne i Venstre Ungdom og gik senere til juletræ med børnene i Venstrevælgerforeningen. Statsminister i 1945-47 var gårdejer Knud Kristensen og 1950-53 gårdejer Erik Eriksen – og de lagde begge vægt på titlen gårdejer. Af Venstres 38 folketingsmedlemmer i 1964 var 17 gårdejere, og andre syv var forpagtere, landbrugskonsulenter eller lignende.

Gymnastik- og idrætsforeninger var også netop foreninger, ikke aktieselskaber eller kommercielle fitnesscentre. Og disse foreninger gik helt til tops. Danmarksmestrene i fodbold og håndbold var boldklubber, idrætsforeninger og KFUM og

K-afdelinger. 1960-1980 blev Aarhus KFUM Danmarksmestre i håndbold fire gange og fik seks sølvmedaljer, Fredericia KFUM blev Danmarksmestre dem gange og fik to sølvmedaljer. Og der var den slags foreninger selv i mindre landsbyer.

Det gjaldt tilsvarende det kirkelige område. Kirkehistorikeren professor P.G. Lindhardt skildrer grundtvigianismen på følgende måde:

”Andelsmejeriets skorsten, højskolens borge og de ”frie” menigheders kirkespir er i lige grad bevægelsens symboler; uanset om man anlægger økonomiske, kulturelle eller religiøse perspektiver drejer det sig om de samme mennesker. Grundtvigianismen var og blev gårdmandens religion; det er en mægtig styrke at have rod i en klassebevidst stand, styrket af økonomisk opgang og socialt fællesskab”. (Lindhardt, 1978, side 126).

Økonomi, kultur og politik gik hånd i hånd – det var ikke adskilte verdener.

Udviklingen siden

Fra omkring 1960 gik denne struktur i opløsning. Brugene blev lagt sammen eller i hvert fald drevet sammen. Antallet af brug faldt dramatisk, og størrelsen steg, se tabel 3. Denne tabel undervurderer endda kraftigt udviklingen. Af de 38.000 brug er det kun omkring 10.000, der er heltidsbrug, se nærmere Olsen & Pedersens artikel i dette nummer af Samfundsøkonomien.

Tabel 3. Strukturudviklingen

År	Antal brug	Gennemsnitsareal, ha.
1923	200,700	15,5
1946	208,100	15,3
1960	196,100	15,8
1980	114,200	25,3
1995	66,200	40,6
2000	52,700	49,7
2013	38,829	67,7

Kilde: Kærgård & Dalgaard (2014).

Samtidigt er der sket en specialisering, jf. tabel 4.

Det er nu under 5 %, der har både svin og kvæg. Også det er en bestræbelse på at få mere volumen i produktionen. Bruger man hele sin indsats og kapital på én produktionsgren, kan den blive større.

Landbruget i dag består altså af knap 10.000 heltidsbedrifter med en stor maskinpark og en stærk specialisering. Specialiseringen går stadig videre, og der er nu bedrifter, der producerer f.eks. små-grise, mens andre feder dem op. Derudover er der ved siden af en betydelig bestand af deltids- og fritidsbrug ejet af bedrestillede byboere. Husmandsforeningerne er nedlagte; de små brugsejere er nu organiseret i DJØF og Magisterforeningen.

År	Både kvæg og svin	Kvæg, ej svin	Svin, ej kvæg	Hverken kvæg eller svin
1968	74,5 %	5,0 %	10,7 %	9,8 %
1980	33,3 %	18,8 %	23,5 %	25,1 %
1990	18,2 %	27,7 %	19,5 %	34,6 %
2000	8,4 %	33,8 %	15,8 %	42,0 %
2005	4,9 %	29,5 %	13,3 %	52,1 %

Kilde: Danmarks Statistik, Statistikbanken.

Svinene har været den store succes i denne udvikling. Hvor der kun var omkring en halv million i 1881, jf. tabel 5, steg tallet til godt 4 millioner omkring 2. Verdenskrig og oversteg dermed antallet af mennesker. Og stigningen er forsat, så der i dag er mellem 12 og 13 millioner.

År	Antal
1881	527
1903	1.475
1923	2.855
1933	4.477
1953	4.310
1963	7.334
1973	8.929
1983	9.253
1993	11.568
2003	12.949
2015	12.538

Kilde: Kærgård & Dalgaard (2014).

Årsagerne til denne udvikling er stordriftsfordele og høje arbejds lønninger. Maskiner og kapital er blevet billigere end arbejdskraft, og der er derfor kommet en stærkt voksende maskinpark af store maskiner, traktorer, mejetærskere, malkeanlæg, malkeroboter, udmugnings- og fodringsanlæg. Det kræver en storproduktion for at udnytte denne maskinpark hensigtsmæssigt. De store brug er altså blevet økonomisk rationelle.

Landbrugets betydning

Samtidigt er der sket et dramatisk fald i landbrugets økonomiske betydning. Hvor erhvervet i 1946 beskæftigede over 525.000 og 195.000 i 1980, så er tallet nu nede på 63.000. Eller i et endnu længere perspektiv jf. tabel 6, så et fald fra over halvdel af arbejdsstyrken til i dag omkring 3%. Ser man i stedet på nationalproduktet, vil man finde helt tilsvarende tal; også her er landbrugets andel nede på 2-3 %. Ser man på eksporten, er andelen noget højere, men stadig langt fra en dominerende part; 13 procent af vareeksporten og 8 procent af vare- tjenesteeksporten.

I tallene ovenfor er set på det egentlige landbrug, men det er en gammel diskussion, hvor meget der skal med. I de gamle folketællinger er mejerier og slagterier skiftevis anbragt som landbrug og som industri. Og i vores dage betragtes ofte en

År	Landbrugets andel af arbejdsstyrken
1860	52 %
1900	43 %
1920	37 %
1950	23 %
1975	9 %
2010	3 %

Kilde: Kærgård (1991) og Danmarks Statistik.

”fødevareklynge”, der omfatter meget andet end landbrug, og den er selvfølgelig en hel del større end det egentlige landbrug.

Selvom tallene så bliver noget større, rokker det ikke ved konklusionen, at landbruget i dag økonomisk set er et erhverv med en vis, men ikke afgørende betydning for dansk økonomi og beskæftigelse; heller ikke for beskæftigelsen i Udkantsdanmark spiller landbruget nogen afgørende rolle. Ser man derimod på betydningen for miljø og landskab, så er landbruget helt afgørende. Det er, jf. tabel 7, over 2/3 af det danske areal, der er dyrket landbrugsjord og en hel del af de 15 % af arealet, der er skov, er juletræsproduktion eller lignede, der ligner landbrug.

	Arealfordeling i %
Landbrugsareal	66,3
Skove og tørre naturtyper	15,6
Byer, veje m.v.	9,8
Vådområder	5,2
Søer og vandløb	1,5
Uklassificerede arealer	1,6
I alt	100

Kilde: Danmarks Statistisk (2016)

Den konklusion, at landbruget er centralt for miljø og landskab, men af mindre økonomisk betydning, er således nærliggende. Den politik, den nuværende regering og ”Bæredygtigt Landbrug” har ført, hvor man lægger afgørende vægt på produktionens effektivitet og mindre på miljøet, synes således meget diskutabel. Landbrugets centrale rolle for det danske samfund skal hente sin begrundelse i miljø- og landskabshensyn.

Miljø- og konkurrencehensyn

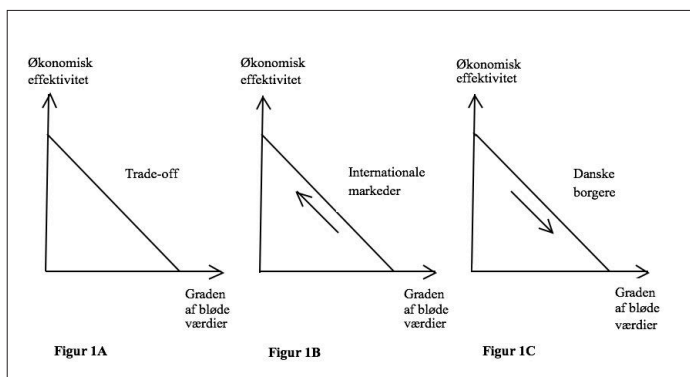
Der er oplagte konfliktmuligheder mellem hensynene til de bløde miljø- og landskabsværdier og den hårde økonomiske effektivitet. Når man ser på landbrugets eksterne ”stakeholders”, er de meget forskellige. Der er for det første de lokale, danske borgere, der udgør den vælgerbefolkning, der afgør den kommunale, nationale og europæiske miljø- og landbrugs politik. De er stærkt interesseret i det lokale miljø og måske lidt mindre interesseret i, om fødevarer koster lidt mere eller mindre. Fødevareposten er af begrænset størrelse i en moderne danskers husholdningsbudget. Den anden gruppe af ”stake-

holders” er kunderne. De er typisk internationale og ved meget lidt om Danmark. De er interesseret i varernes kvalitet og pris, men ved meget lidt, måske intet, om miljø og bløde værdier i Danmark. Man må forestille sig, at der er en trade-off mellem effektivitet og bløde værdier. Hvis dyrene har god plads, og der er dyrkningsfri bræmmer, vandhuller og stor biodiversitet, vil det gå ud over effektiviteten.³ Det er denne trade-off, der er skitseret i figur 1A, se også Kærgård (2010 a).

På de internationale markeder er kommet en del nye producenter til i de senere årtier, Brasilien, Østeuropa osv., med lave lønninger og lempelige miljøkrav. Man må derfor forestille sig, at der er krav om lavere omkostninger og større effektivitet, hvis konkurrenceevnen på de internationale markeder skal kunne bevares. Der er et pres, som angivet ved pilen på fig. 1B.

Sådan ser det ikke ud nationalt. I Danmark har der i mere end hundrede år været en trend i retning af større velstand og mere fritid. Jo rigere borgerne bliver, og jo mere fritid de får til at gå ture i naturen, studere vilde fugle, insekter og blomster, jo større krav vil de stille til miljø og landskab. Rige danskere vil ikke gå tur i gyllelugt og se på gølle landskaber og sammenpressede dyr. Her er altså et pres som anført i fig. 1C.

Dansk landbrug står altså over for et dilemma, hvor kunderne og vælgerne presser i hver sin retning. Her er en balance, man er nødt til at holde sig for øje. Landbruget har brug for både kundernes og borgernes tillid.

Selvejet og strukturen

Med hensyn til strukturen har dansk landbrug siden først i det 19. århundrede levet godt med selvejede familielandbrug. Givet landmanden kan forudse fremtiden korrekt og handler rationelt, så bestemmer han selv sin fremtidige indkomst ved købet af gården. Hvis han har forudset overskuddet af bedriften, skal han kun købe gården, hvis prisen er sådan, at han både kan forrente fremmedkapitalen og få en tilfredsstillende indkomst selv. Det er selvfølgelig en meget teoretisk betragtning, men hovedbetragtningen, at hvis indkomsten er uacceptabel lille, så skyldes det enten et for optimistisk skøn over de fremtidige indkomster eller en for høj købspris, må basalt set være rigtig.

Men indkomsterne i dansk landbrug har været systematisk lave, jf. tabel 8. Forrentningen af egenkapitalen er ret systematisk under det afkast, man ville vente af en rationel investering, og lønningsevnen langt under en overenskomstmæssig løn. Flittige og hårdtarbejdende landmænd får altså en lavere indkomst end hvad, der kunne synes rimeligt. Men de har selv valgt det ved at købe gårdene for dyrt. Det må de have gjort, fordi de tillægger selvstændigheden, det at have foden under eget bord, en særlig værdi. Det ses jævnlige, at selvstændige er villige til at arbejde mere og til en lavere løn end en almindelig lønmodtagers overenskomstmæssige løn og arbejdsvilkår.

Tabel 8. Indtjeningen i dansk landbrug

År	Forrentningsprocent	Lønningsevne kr. pr. arbejdstime
2000	2,8	101
2001	3,5	114
2002	0,8	52
2003	0,3	42
2004	0,8	52
2005	1,4	57
2006	2,4	88
2007	0,7	11
2008	0,4	-8
2009	-0,9	-156
2010	1,7	24
2011	2,1	55
2012	3,6	154

Kilde: Danmarks Statistik og Kærgård (2014).

Det er for selvejerbønder analyseret omhyggeligt af den russiske landbrugsøkonom Alexander V. Chayanov (1888-1937) i Sovjetunionen i 1920'erne som et forsvar for selvejerbønderne "kulakkerne", hvilket til sidst førte til, at Stalin henrettede ham. Han omtalte det med datidens sprog som "selvudbytning", se Nou (1967). Med selveje er bønderne altså villige til at arbejde til en lav løn, og det er en gevinst for det øvrige samfund. Og da bønderne selv har valgt det, må de også være tilfredse.

Selvejerbønderne vil altså acceptere et lavere afkast og dermed en højere ejendomspris end en neutral investor. Hvis det er rigtigt, vil langsigtet ekstern kapital kun investere, hvis den har andre hensyn end profit, altså familiemæssige relationer til gården eller idealistiske miljømæssige eller kulturelle motiver. Men eksterne investorer kan naturligvis investere kortsigtet i forventning om jordprisstigninger.

Men derfor er det ikke sikkert, at selvejet passer godt til den nuværende ejendomsstruktur. En gennemsnitlig planteavlsls bedrift er på 261 ha. Med en jordpris på 150.000 kr./ha vil jorden alene koste 39 millioner, og dertil kommer så maskiner og bygninger. Men hvilken landmandsfamilie har mulighed for at investere sådanne beløb i deres bedrift? De moderne brug er

NOTE 3 Sammenhængen er naturligvis ikke simpel og entydig. Store effektive brug med en tæt kontrol af sundhed og indeklimaet i staldene, kan godt have en høj grad af dyrevelfærd, men hovedreglen må dog være den skitserede.

blevet for store til selveje. Den nuværende situation med selveje og så store bedrifter er ustabil.

Denne problemstilling er forstærket af landbrugspolitikken. Permanent høj landbrugsstøtte vil kapitaliseres i jordpriserne, og dermed ikke gavne kommende ejere, der jo blot betaler en højere ejendomspris. En aftrapning af landbrugsstøtten og højere jordskatter ville sænke ejendomspriserne og lette generatonskiftet, men naturligvis gå ud over de nuværende ejere, som ville få en lavere salgspris. De nuværende ejeres og landbrugets langsigtede interesser er derfor ikke sammenfaldende. Det vil føre for langt her at gå nærmere ind på praktiske løsninger på denne konflikt. Men en afvikling af de nuværende ejeres gæld og en beskatning af kapitalgevinster må på en eller anden måde indgå. Behovet for en beskatning af kapitalgevinster forstærkes, hvis eksterne investorer går ind i landbruget med kortsigtede spekulative formål for øje.

Konklusion

Dansk landbrug har i mere end halvandet århundrede haft gavn af selvejet. De selvstændige landmænd har fleksibelt tilpasset sig de herskende vilkår, mest markant i 1880'erne, men også med mekaniseringen efter 2. Verdenskrig og strukturtilpasningen i de sidste 50 år. Men brugene er blevet for store til, at selvejet uden videre er muligt. Dette er forstærket af, at ejendomspriserne indeholder et stort element af kapitaliseret landbrugsstøtte. Skattestop for ejendomsskatter har også hævet ejendomspriserne. Den nuværende situation med store bedrifter og selveje er derfor ikke stabil på længere sigt.

Landbrugets økonomiske betydning har været stærkt aftagende, men erhvervet er stadig af helt afgørende betydning for den danske natur og biodiversitet.

LITTERATUR

Danmarks Statistik (2016), *Statistisk Årbog 2016*, Danmarks Statistik, København.

Henriksen, Ingrid & Niels Kærgård (2014), Dansk landbrugs største og mest succesfulde omstilling, *Tidsskrift for Landøkonomi*, 200. årgang nr. 2 side 169-178.

Kærgård, Niels (2009), Bagterpdreng eller københavner?, i *Barn af Vendsyssel XVII*, Lions Clubber i Vendsyssel, Vrå, side 21-35.

Kærgård, Niels (2010), De internationale markeder og erhvervsudviklingen – dansk landbrugs største triumf, i *Det fremmede som historisk drivkraft – Danmark efter 1742. Et festskrift til Hendes Majestæt Dronning Margrethe II*, Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, København, side 166-175.

Kærgård, Niels (2010a), The History and Future of Danish Agriculture: An Overview, i Jon H. Knudsen & Sigbjørn Sodal (ed.) *Økonomi og tid – 18 essays i Pufendorf-tradisjon*, Fagbokforlaget, Bergen pp. 67-84, 2010.

Kærgård, Niels (2014), Fremtidige ejerformer i dansk landbrug, *Tidsskrift for Landøkonomi*, 200. årgang nr. 3 side 239- 244.

Kærgård, Niels (2014a), Rørelsen ved synet af en selv binder, *Dansk Kirke-tidende*, Nr. 4 side 14-17.

Kærgård, Niels & Tommy Dalgaard (2014), Dansk landbrugs strukturudvikling siden 2. verdenskrig, *Landbohistorisk Tidsskrift*, 2014 nr. 1-2.

Kærgård, Niels & Ingrid Henriksen (2014), Jordreformer som socialpolitisk instrument: Landarbejderne og husmandsbevægelsen, i Niels Finn Christiansen, Jon Kvist, Niels Kærgård & Klaus Petersen (red.) *På kryds og tværs i velfærdsstatens univers – Festskrift til Jørn Henrik Petersen*, Syddansk Universitetsforlag, Odense, side 197-233.

Kærgård, Niels & Ingrid Henriksen (2014a), Husmænd, de radikale og landbrugets størrelsesøkonomi, *Tidsskrift for Landøkonomi*, 200. årgang nr. 2 side 179-185.

Lindhardt, P. G. (1978), *Vækkelser og kirkelige retninger*, Forlaget Aros, Aarhus.

Nou, Joosep (1967), *Studies in the development of agricultural economics in Europe*, Lantbrukshögskolans annaler, v. 33, nr. 1, Uppsala.

Olsen, Erling (1962), *Danmarks økonomiske historie siden 1750*, Studier fra Københavns Universitets Økonomiske Institut nr. 3, Gads Forlag, København.

Scharling, William (1883), Hvor længe vil Danmark forblive et kornudførende land?, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, bind 21 side 1-27.

Sørensen, Jens Smærup (2008), *Mærkedage*, Gyldendal, København.